

čovaných s utlačovateli, barevných s bílými atd.

Na semináři byly předneseny tyto referáty:

1. Princip stranickosti v sociologii z hlediska prací klasiků marxismu-leninismu — doc. dr. Karel Rychtařík, CSc.
2. Vztah filosofie a sociologie — doc. dr. Karel Kára, CSc.
3. Zamyšlení nad výročími V. I. Lenina a B. Engelse z aspektu moderní sociologie — dr. Alexander Fazik, CSc.
4. Lenin o řízení a vedení lidí — prof. dr. Jaroslav Kohout, CSc.
5. Lenin a kultura — dr. Marie Huláková, CSc.

Se zajímavými příspěvky vystoupili prof. dr. Vladimír Čech, CSc., vedoucí katedry řízení a ekonomiky VŠSE z Plzně, a doc. dr. Martin Katriak CSc., zástupce řed. Sociologického ústavu SAV, Bratislava. Řada účastníků předložila své příspěvky písemně. Za úspěch lze považovat i skutečnost, že sborník ze semináře vyjde ve velmi krátké době — v únoru 1971.

Závěrem bylo konstatováno, že cílem sekce sociologie České socialistické akademie je pomoc při nápravě chyb, k nimž došlo v uplynulých letech. Lze toho dosáhnout cestou seriózní analýzy a pozitivní práce na rozvoji a řešení těch otázek, které jsou neaktuálnější z hlediska úkolů vytyčených stranou před naší společností. Proto nepůjde o záplavu akcí bez ohledu na jejich teoretickou úroveň a kvalitu přípravy. Rozhodujícím principem práce sekce bude co nejvyšší politická i teoretická náročnost. Dalším úkolem sekce byla spolupráce na přípravě celostátního semináře „Komplexní socialistická racionalizace“, po němž sekce uspořádá seminář konkretizující úkoly sociologů v sociálním plánování, tak významném pro rozvoj naší ekonomiky i celé společnosti.

Jaroslav Kohout

Volný čas ve světle sociologického kongresu ve Varně

Tematika volného času byla na VII. světovém sociologickém kongresu předmětem celé řady referátů, a to nejenom v sekci sociologie volného času. Do jisté míry se jí zabývaly další příspěvky, přednesené v jiných sekcích. Je to docela pochopitelné: tento fakt odráží koherenci sociální reality a ukazuje, že obvyklé dělitko mezi jednotlivými sociálními disciplínami nelze vždy striktně dodržet.

Chceme-li podat přehled problematiky volného času v prizmatu příspěvků zaslanych sociologickému kongresu ve Varně, nemůžeme ovšem čtenáři předložit sumu všech referátů: nedovoluje nám to rozsah této stati. Musíme se proto dopustit vědomé redukce a zaměřit se pouze na ty příspěvky, které volný čas speciálně analyzují; z těch pak vybrat pouze nejreprezentativnější. Neuvádíme referáty československé, které jsou či budou v brzké době běžně dosažitelné. Předkládáme referáty utříděné podle problémových okruhů, kterými se zabývají. Celkově lze říci,

že přístup k problematice volného času je v zásadě dvojitý:

- a) *obecnější*: autoři hovoří o teorii volného času, o jejích možnostech, o vztazích teorie k obecně sociologickým problémům, o způsobech, kterými je tematika volného času analyzována v určité zemi apod.;
- b) *speciálnější*: autoři předkládají výsledky dílčích empirických výzkumů, rozebírají různé druhy aktivit ve volném čase, zabývají se vztahem volného času a některých socioprofesionálních skupin nebo problematikou časových snímků apod.

Je ovšem samozřejmé, že obě skupiny jsou pouze ideálními póly, kterým se konkrétní obsah referátů více či méně přibližuje. Naznačené klasifikace však s výhradami použijeme, protože podle našeho názoru umožní přehlednější třídění jinak dosti disparátního materiálu.

Věnujeme-li se nejprve *obecněji* orientovaným statím, lze říci, že tato skupina obsahuje referáty zaměřené:

1. na analýzu obecné teorie volného času,
2. na rozbor metodiky časového snímku, který je důležitý nejen pro sociologii volného času, ale i pro řešení obecně sociologické problematiky a pro hodnocení životního stylu,
3. na přístupy, školy a směry, které se volným časem zabývají v určité zemi.

Ad 1.

Referáty z oblasti sovětské sociologie volného času jsou charakterizovány hledáním nejobecnější teorie volného času a pokusy o jeho definování. Opakovaně je analyzována nutnost teorie volného času jako základu pro empirické výzkumy z této oblasti. Autoři zdůrazňují i možnosti socialistického státu při plánování a racionálním řízení této sféry.

L. E. Minc (SSSR) se v článku *Problémy pracovního, mimopracovního a volného času v současných podmínkách vědeckotechnické revoluce* snaží o zasazení problematiky volného času do nejobecnějšího rámce teorie vědeckotechnické revoluce. Autor rozebírá konkrétní výzkum prováděný formou snímků pracovní doby a volného času a ukazuje, že podmínky socialistického státu umožňují plánování nejen národního hospodářství, ale i procesů jiných (např. regulaci racionálního využívání volného času).

Stat' G. E. Zborovského (SSSR) *Problémy sociologie teorie volného času*, je zaměřena na zdůraznění nutnosti teorie volného času pro praktické empirické výzkumy. Autor poukazuje na palčivý nedostatek rozvinutí této teorie. Zdůrazňuje nutnost kvalitativního rozboru volného času a soudí, že tento přístup bude umožněn spoluprací se sociology, kteří studují kulturu, masovou komunikaci, výchovu atd. Upozorňuje na důležitost prognóz v této oblasti a na možnosti socialistického plánování i regulace zájmů v rámci socialistického životního stylu.

Artemov, Kutyrev a Patrušev (SSSR) se v referátu *Volný čas; problémy a perspek-*

tivu pokoušejí o definici a vymezení volného času; formulují negativní definici, vypočítávají, co volný čas není: není prací, úkonem v domácnosti a jinou nutnou činností. Volný čas chápou jako sféru harmonického rozvoje osobnosti. Požadují jeho rozbor po stránce kvantitativní a kvalitativní (racionalizace jeho využívání) a ukazují, že vzrůst a zvýšení významu volného času pro člověka je možno dosáhnout redukcí pracovní doby, omezením času věnovaného na domácí práce a harmonizací aktivit individua. I oni se zmiňují o tom, že řešení problematiky volného času má vyústit v plánované řízení této sféry. Plánovanými zásahy v širším měřítku — v oblasti kultury — se mimo jiné zabývá A. Kloskowská (Polsko) v referátu *Kvalitativní a kvantitativní faktory v kulturním plánování a vývoji*. Rozpracovává problematiku kvalitativních aspektů kultury, hledá adekvátní indikátory k určování tendencí kulturního vývoje.

J. Dumazedier (Francie) ve svých *Hypotézách o postindustriální společnosti a o volném čase* tvrdí, že přechod z industriální do postindustriální společnosti je provázen dvojí kulturní změnou:

- a) přeměnou vědecko-technickou,
- b) přeměnou etickou a estetickou.

Volný čas v postindustriální společnosti hodnotí ze tří aspektů:

1. ekonomického: volný čas je orientován ke konzumpci jedince pro sebe sama,
2. sociálního: volný čas reprezentuje nové sociální právo individua, jež disponuje časem pro vlastní uspokojení,
3. kulturního: volný čas je systém řady hodnot, které se realizují činnostmi oddechu, zábavy a sebevyjádření.

M. F. Lanfantová (Francie) se ve stati *Je teorie volného času možná? zamýšlí nad strukturou teorie volného času*. Sociologie volného času nenabízí logicky propojené vědomosti a údaje. Je tedy skutečnou vědeckou teorií? Neexistuje přece celek výsledků v podobě souvislého modelu. Bibliografie prací z oblasti volného času nabízí velké množství heterogenních údajů, získaných z oblasti mládeže, rodiny a kultury. Je možno rekonstruovat volný čas na základě těchto údajů? Tuto rekonstrukci provádíme proto, že chceme mít teorii volného času na rozdíl od teorie práce. V této snaze se manifestuje intence postavit proti společnosti založené na ekonomických mechanismech společnost založenou na právech individua; tento projekt je podle názoru autorky projektem ideologickým. Pro pochopení role sociologie volného času bychom se měli zabývat historií této disciplíny a klasičskou dobou, kdy byl volný čas zahrnut do ekonomických analýz práce. Autorka odmítá chápání volného času jako sféry, která má účel sama o sobě.

I Spaventa de Novellis (Itálie) v referátu *Volný čas a společenská realita* konstatuje značné obtíže při obecném definování předmětu a při vytváření systematické teorie. Při studiu volného času chce analyzovat chování homogenních skupin, které mají být pozorová-

vány ve svém prostředí a ve vztahu ke svému prostředí; tato analýza ukáže, jak je volný čas prožíván. Konkrétní rozbor i teoretické závěry by měly vyústit v návod k pozitivnímu využívání volného času. Autor však nedoporučuje přímé zásahy do sféry volného času, protože by se mohla pak stát dalším pramenem alienace.

Ad 2.

Zahari Staikov (Bulharsko) ve stati *Časový snímek jako základ spojení, makrosociologie a mikrosociologie* zdůraňuje nutnost překlenutí hiátu, který vznikl mezi těmito dvěma sociologickými přístupy. Prvním krokem zprostředkování kontaktu mezi makrosociologií a mikrosociologií (a též mezi empirickou a teoretickou sociologií) by mělo být podle autora vytvoření vědecké sociologické teorie, která by zahrnovala všechny sociální fenomény, všechny úrovně sociálního života a stupně sociálního zkoumání. Tato koncepce by měla být vyjádřena v základních kategoriích, které by byly srovnatelné s fyzikálními pojmy času, prostoru, hmoty a energie. Staikov dotvrzuje svůj fyzikalistický přístup postulováním termínů sociální čas, sociální prostor, sociální hmota a sociální energie. Časový rozpočet by měl být možností pro operacionalizaci těchto kategorií, které jsou podle autora základem integrace všech věd. Tím by mohlo dojít k překlenutí propasti nejen mezi makrosociologií a mikrosociologií, ale i mezi sociologií, fyzikou a biologii. Staikovův referát lze tedy chápat i jako příspěvek obecně sociologický; zařazujeme ho do této stati pro zdůraznění centrálního významu časového rozpočtu, tedy metodiky, která je v sociologii volného času velmi rozšířena.

V. D. Patrušev (SSSR) ve stati *Souhrnná časová bilance země (ekonomické oblasti) a její role v socioekonomickém plánování* charakterizuje časový rozpočet různých skupin obyvatelstva podle toho, jak je ovlivněn životními podmínkami, socioekonomickými změnami apod. Souhrnnou časovou bilanci rozumí rozdělení celkového množství výdajů času na všechny aktivity prováděné všemi skupinami obyvatelstva. (Přítom nechápe čas pouze jako sféru pro rozvoj člověka, ale i jako určitou formu národního bohatství.) Objekty, pro něž je účelné tyto souhrnné časové bilance sestavovat, jsou podle Patruševa město, venkov, ekonomická oblast a společnost jako celek; mají pevný, propojený souhrn ekonomické, administrativní a kulturní sféry, které slouží uspokojení základních potřeb lidí. Patrušev vidí v souhrnných časových rozpočtech jednu z možných cest plánovaného řízení určitých sociálně ekonomických procesů a účinnějšího ovlivňování způsobu života obyvatelstva. Jejich vypracování vyžaduje přechod od výzkumů časového rozpočtu určitých skupin obyvatelstva k organizaci výzkumů, které by na základě reprezentativních vzorků zahrnovaly všechny skupiny obyvatelstva.

Referát Güntera Manze (NDR) *Socialistický způsob života a časový rozpočet populace* se zabývá převážně problematikou životního stylu; probíráme jej na tomto místě z po-

dobného důvodu jako staf Zahari Staikova. Manz totiž tvrdí, že všestranný a harmonický vývoj sociálnětického člověka by měl být zkoumán z hlediska časového snímku jedince v pracovní i mimopracovní době. Analýza by měla být prováděna v souvislosti s teorií vědeckotechnické revoluce, s pracovním procesem, trendem zvyšování kvalifikace apod. Autor předpokládá budoucí změnu vztahu mezi pracovní a mimopracovní dobou a přisuzuje mimopracovní době významnou úlohu: využití času na vzdělávání, kvalifikaci, tvůrčí umění a sport se stane důležitým pramenem vývoje v individuální a sociální produkci.

Ad 3.

Analýze přístupů, škol a směrů, které se zabývají volným časem, se věnují autoři z Polska, NSR a Anglie.

K. Żygulski (Polsko) v referátu *Tendence sociologie volného času v Polsku* naznačuje značnou rozptýlenost výzkumů a nedostatky v oblasti čistě teoretické i praktické. Potřeby sociologického bádání v oblasti volného času jsou spojeny s těmito hlavními společenskými jevy: industrializací, urbanizací země, organizací rekreace a rozvojem sítě prostředků masové komunikace. Autor uvádí čtyři hlavní tendence sociologických specializací v jejich vztahu k praxi:

1. pedagogickou (související se sociologií výchovy a s pedagogikou; hlavním předmětem zájmu je volný čas mládeže),
2. ideově politickou (související se sociologií politiky; zájem o volný čas pracujících),
3. kulturní (související se sociologií kultury; volný čas je chápán jako aspekt života různých sociálních skupin),
4. praktickou (související se sociologií, ekonomikou, plánováním a organizací odpočinku).

Kromě těchto tendencí se Żygulski zmiňuje i o mezinárodních výzkumech volného času, kterých se polské týmy zúčastňují.

M. Prosenec (NSR) ve stati *Volný čas v NSR; teorie a realita* podává přehled orientací zaměřených na volný čas. Sociologické přístupy v NSR klasifikuje jako buď převážně hegeliansko-marxistické, nebo pozitivistické. Ukazuje na to, že dialekticky orientovaná frankfurtská škola (Habermas, Adorno) charakterizuje volný čas jako reziduální kategorii práce v termínech „konzum, odcizení, depersonalizace, lež, která byla vmanipulována do lidského života“ a že antropologická škola (Plesner, Gehlen, Schelsky) se v mnohém s tímto trendem kryje. Uvnitř pozitivistického směru existují též různá pojetí a některé neopozitivistické orientace se dokonce zaměřují na kritiku čistého pozitivismu. Prosenec tedy ukazuje značnou rozřízštěnost v pojetí volného času i rozdílné přístupy ke konkrétním empirickým výzkumům.

S. R. Parker (Anglie) v referátu nazvaném *Trendy v sociologii volného času ve Velké Británii* ukazuje, že sociologie volného času v jeho zemi se zaměřuje jak na šetření v rovině národní (BTA — Keele, Government Social Survey), tak i na mezinárodní komparace. Uvádí nejdůležitější představitele tohoto

sociologického směru a významné publikace z tohoto oboru. (Pro nedostatek místa se nezabýváme výčtem podrobněji a zájemce odkazujeme na příslušný referát.) Parker charakterizuje úroveň přístupu k problematice sociologie volného času v Anglii takto: deskriptivní, prezivní, komparativní, analytické a teoretické.

* * *

Od obecnějších pohledů na problematiku volného času přejdeme k poněkud *speciálnějším* tematickým okruhům, které nám z předložených referátů vplynuly:

1. vztah práce a volného času,
2. volný čas a mládež,
3. volný čas a urbanizace,
4. fyzické aktivity ve volném čase,
5. ostatní.

Autoři jednak prezentují některé úvahy a hypotézy chystaných výzkumů, jednak přináší konkrétní výsledky. (Upozorňujeme, že uvedená kategorizace referátů je velice hrubá a slouží víceméně pro naši základní orientaci.)

Ad 1.

Hacker Sally (USA) uvádí v referátu *Dimenze práce a volného času* některé zajímavé hypotézy z připravovaného výzkumu o vztahu práce a volného času. Výchozí hypotézou je tvrzení o podobnosti pracovního chování a chování ve volném čase. Pro její ověření bude použita sekundární analýza výzkumných dat z předešlých výzkumů i z tohoto připravovaného výzkumu. (Jde o výzkum mladých žen, učitelek.) Empirický vztah práce a volného času může být brán jako index integrace a stability rozličných rolí.

Obdobné tematické v poněkud obecnějším kontextu se věnuje i další americký sociolog H. L. Wilensky (*Práce, kariéra a životní styl*). Prezentuje výsledky výzkumu, který se zabýval vztahem mezi pracovní rolí, vzorem kariéry a stylem volného času.

Ad 2.

Problematikou volného času a mládeže se v našem přehledu zabývají rumunští sociologové A. Bejan (*Vztah mezi statickými a dynamickými strukturami ve volném čase mládeže*) a O. Badina (*Mládež, technika, kultura*), z dalších pak R. Aaltová z Finska (*Cíl mládežnických organizací a přání mladých lidí v oblasti mládežnické práce*).

Bejan sleduje v analýze statických a dynamických činností mládeže jejich vzájemnou příbuznost, a to jak v prostředí venkovském, tak městském. Rozebírá příčiny, které ovlivňují a umožňují tuto příbuznost.

Badinova práce je úvahou o nezbytnosti překonání úzké specializace, kterou s sebou přináší moderní věda a technika, je široce pojatým programem humanistické výchovy.

R. Aaltová zkoumá zase několik desítek finských mládežnických organizací. Zjišťuje mimo jiné, že největší důležitost přikládají mladí lidé stabilitě vlastní ekonomické základny a většímu množství informací. Pro

mladé dělníky je nejdůležitější zvýšení integrace mezi mládeží a dospělými, otevření komunikačních kanálů mezi těmito skupinami.

Ad 3.

M. Bassand (Švýcarsko) poukazuje ve svém příspěvku *Urbanizace a volný čas* na těsnou souvislost mezi volným časem a konceptem urbanizace. (Bohužel se omezuje pouze na toto konstatování bez dalšího bližšího vysvětlení.) Na jedné straně je urbanizace determinantou volného času, na druhé straně vývoj volného času akcentuje typické struktury urbanizace: mobilitu, diferenciaci, anomii.

Vztahu volného času a urbanizace věnovali ve svých referátech pozornost také M. Imbert (Francie), který ve stati *Volný čas, sociální stratifikace a urbanizace* uvažuje o tom, jak přizpůsobit městské oblasti praxi volného času, a B. Grazia-Resi (Itálie), který v příspěvku *Změny ve využívání volného času v rozvojové oblasti* pojednává o srovnávacím výzkumu obcí v Kalabrii v letech 1958 a 1968.

Ad 4.

Problematikou fyzické kultury ve volném čase se zabývají především polští autoři (Z. Ciupak *Fyzická kultura ve vědomí současného člověka*, Z. Krawczyk *Sport jako element současné kultury*, M. Zurna *Sport ve volném čase obyvatel velkých měst* atd.).

Fyzické aktivity jsou v podstatě zkoumány ze dvou aspektů:

a) jako symptom potřeby být aktivní (provozovat sport),

b) jako symptom potřeby být fyzicky pasivní (sportovní diváctví).

Autoři poukazují na výraznou tendenci posledních let — přesun od první alternativy ke druhé.

Některá zjištění jsou vcelku identická s výsledky některých našich výzkumů (např. výzkumu volného času v Ostravě). Nejvyšší zájem o aktivní sport je u lidí do 24 let, u kvalifikovaných dělníků, inženýrů a technických pracovníků; nejmenší zájem u nekvalifikovaných dělníků atd. Pro vývoj sportovních zájmů je charakteristická jejich spjatost jak s procesy sociálními, tak urbanizačními.

Ad 5

Z ostatních referátů, které se týkají otázek volného času, je třeba uvést příspěvek K. Petkova (Bulharsko) *Metody a techniky předvidání volného času lidí v Bulharsku* — poukazuje zejména na přesné vymezení socio-demografických faktorů působících na změny volného času; dále stať P. Grigoresca (Rumunsko) *Kulturní potřeby ve volném čase* — analyzuje strukturu aktivit ve volném čase pracujících industriálního sektoru; a konečně příspěvek F. Govaertsové (Belgie) *Volný čas a pluralita rolí u žen* — uvádí výsledky výzkumu, který byl součástí mezinárodního komparativního výzkumu časového rozpočtu.

* * *

Pokusili jsme se podat stručný přehled nejdůležitějších referátů, které se zabývaly problematikou volného času na sociologickém kongresu ve Varně. Bylo by nyní jistě vhodné shrnout základní trendy této sociologické disciplíny ve světle předložených výsledků. Vzhledem k značné disparitnosti konkrétní tematiky obsažené v referátech je to však dosti obtížné. S výhradami můžeme říci, že sociologie volného času

- hledá svou teorii, která by tvořila základ pro empirické výzkumy;
- kriticky přehlíží své základy a možnosti teorie volného času vůbec;
- hledá své místo v rámci obecnějších sociologických teorií; nechce se rozvíjet jako samostatná a uzavřená disciplína;
- chápe svůj úkol i prakticky, tj. snaží se o plánování a racionální řízení sféry volného času;
- v kapitalistických zemích akcentuje problematiku volného času z pozice individua, zatímco v příspěvcích socialistických zemí dominuje hledisko plánování a racionálního řízení, tedy zdůrazněny jsou společenské aspekty volného času;
- samozřejmě prezentuje i výsledky konkrétních sociologických výzkumů z oblastí různých aktivit volného času, snaží se analyzovat vztah volného času a některých socioprofesionálních skupin a zabývá se i metodologií časových snímků;
- uvědomuje si nezbytnost mezinárodních komparativních výzkumů, které přinášejí srovnání trendů vývoje volného času v různých zemích.

Jaroslav Hudeček
Karel Zeman

Nová organizace sociologických pracovišť na Varšavské universitě

Šifra W. W. uveřejňuje v prvním čísle polského časopisu *Studia Socjologiczne* z roku 1970 zajímavou informaci o reorganizaci kateder sociologie na universitě ve Varšavě. V rámci celkové změny vnitřní struktury tohoto učiliště, spočívající ve slučování kateder v instituty, vznikl zde Institut sociologie. Je částí velké fakulty společenských věd, jejímiž dalšími složkami jsou Institut filosofie, Institut politických věd, Institut ekonomických věd a Institut novinářství.

Institut sociologie sjednotil všechny bývalé sociologické katedry filosofické fakulty, tj. katedru obecné sociologie, katedru dějin sociálního myšlení, katedru výzkumných metod, katedru odvětvových sociologií a katedru teorie a dějin morálky.

Hlavním cílem nového institutu je zlepšení výuky a rozšíření i prohloubení vědecké práce. Má být likvidována dosavadní roztržitost vědeckých kádru na malé, autonomní katedry. Místo nich mají vzniknout silné organizační jednotky umožňující větší „vnitřní mobilitu“ pracovníků a jejich soustředění na důležité badatelské úkoly.

Nově vzniklý Institut sociologie vychovává v rámci studia, které trvá čtyři a půl roku, okolo 200 posluchačů. V současné době v něm